

В. В. Гончар, д.е.н., проф.

ORCID 0000-0002-8765-6656

e-mail: gonchar.mariupol@gmail.com,

*Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана,*

Н. В. Трушкіна, к.е.н. ст. дослідник

ORCID 0000-0002-6741-7738

e-mail: nata_tru@ukr.net,

*Науково-дослідний центр індустріаль-
них проблем розвитку НАН України,
м. Харків,*

О. В. Якушев, к.е.н., доц.

ORCID 0000-0002-0699-1795

e-mail: o.yakushev@chdtu.edu.ua,

*Черкаський державний технологічний
університет*

РОЗВИТОК КОРПОРАТИВНО-ІНТЕГРАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ ОБ'ЄДНАНЬ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙ І ЗМІН

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку економіки, розширення співпраці між країнами та окремими суб'єктами господарювання цих країн зумовлюють необхідність інтенсифікації інтеграційних процесів у економіці. Інтеграція проявляється в розширенні й поглибленні виробничо-технологічних зв'язків, у спільному використанні ресурсів, в об'єднанні капіталів і розглядається в економічній літературі як співробітництво й кооперація з можливим повним об'єднанням економічних суб'єктів для досягнення поставлених цілей.

Розвиток інтеграційних процесів сприяє формуванню конкурентоспроможних структур, які зможуть забезпечити сталий розвиток економіки України, наповнити державний бюджет та український ринок товарами національних виробників, консолідувати фінансові ресурси для подальшого інвестування та відродження внутрішнього товарного ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній світовій економіці процес інтеграції відбувається у різних формах у про-

сторі і часі, що посилюється і прискорюється під дією процесів глобалізації, і зумовлює формування різних видів підприємницьких структур. Проблеми обґрунтування теоретичних і методичних основ оцінки та обґрунтування корпоративних інтеграційних процесів розглядалися у роботах багатьох вчених-економістів, таких, як І. Алексєєв та ін. [1]; М. Кизим [2]; А. Пилипенко [3]; О. Попов [4]; М. Римар, У. Ватаманюк-Зелінська [5]; О. Гуцалюк [6; 7]; Н. Кривицька та ін. [8]; Н. Верхоглядова, Д. Барінов [9]; П. Іжевський [10]; М. Пивоваров, О. Хижняк [11]; О. Братута [12]; Є. Луцишина [13]; З. Шацька [14]; О. Овсак та ін. [15]; Л. Яременко та ін. [16]; Т. Влащенко, А. Пилипенко [17] та інші.

Питанням, які стосуються економічних механізмів функціонування промислово-інтегрованих систем (кластерів) та їх впливу на розвиток регіонів України, присвячено багато наукових публікацій таких провідних вчених, як С. Соколенко [18]; М. Мельникова [19]; М. Кизим [20]; О. Фінагіна та ін. [21]; М. Войнаренко та ін. [22; 23]; Г. Шевцова, Н. Швець [24]; В. Федоренко та ін. [25]; О. Маслак [26]; Л. Панкова, Т. Потапенко [27]; Д. Солоха, О. Белякова [28]; С. Грудницька, Л. Нестиренко [29]; В. Дубницький та ін. [30]; Г. Самійленко [31]; В. Парсяк, Е. Жукова [32]; О. Самборський, П. Гласов [33] та інші. Здебільшого у працях цих науковців ґрунтовно досліджено механізми управління розвитком бізнес-інтегрованих структур промислово розвинутих регіонів.

Як показує огляд наукової літератури, науковці використовують поняття «бізнес-інтегровані структури» як об'єднані за географічним розташуванням взаємопов'язані підприємства та суміжні з ними установи й організації у певній галузі, які мають і застосовують спільні технології виробництва та збуту, взаємодоповнюють один одного [34-36]. Такі об'єднання створюються в регіонах, географічно близьких між собою, де є доступна система комунікації, логістична інфраструктура, трудові ресурси, відповідні умови для ведення бізнесу, здійснення фінансових транзакцій і діалогу в рамках єдиної системи національної економіки [37].

Обґрунтовано, що об'єднання промислово-виробничих підприємств у бізнес-інтегровані структури (кластери) відбувається для забезпечення стабільного й ефективного функціонування та підвищення конкурентоспроможності діяльності кожного підприємства і бізнес-інтегрованої структури загалом. Отже, учасники бізнес-інтегрованих структур (кластера) взаємодоповнюють один одного і водночас зміцнюють свої конкурентні позиції на регіональному, національному та міжнародному рівнях [38]. Така клас-

терна модель може оперативно реагувати на кардинальні зміни принципів ведення господарювання, трансформаційні перетворення інституційного середовища, адаптуватися до реалій сьогодення, що робить її застосування більш гнучким та ефективним порівняно з іншими формами об'єднання підприємств [39].

Незважаючи на широке коло наукових досліджень з обраної теми, багатоаспектність і дискусійність окремих питань потребують проведення подальших розробок. І особливо вирішення даної проблеми актуалізується на сучасному етапі глобалізаційних трансформацій в умовах смарт-спеціалізації та модернізації національної економіки.

У зв'язку з цим, **метою даної статті** є вивчення інтеграційних процесів, особливостей їх реалізації, враховуючи види та форми державної політики у сфері інтеграції та формування корпоративного сектора економіки, який створюватиме об'єднання власників для підвищення ефективності виробництва та конкурентоспроможності продукції.

Для досягнення поставленої мети використано методи аналізу й синтезу, індукції та дедукції, порівняння, класифікації, системного підходу, структурно-логічного узагальнення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Протягом останніх років розвитку економіки виникало багато проблем, пов'язаних з недосконалим законодавством, нерациональною державною політикою у сфері створення таких умов для господарюючих суб'єктів, які могли б забезпечити їм сталий розвиток, конкурентоспроможність на внутрішніх та зовнішніх ринках, консолідувати усі види ресурсів, забезпечити ефективно їх використання та високу ефективність діяльності. Це зумовило необхідність дослідження одного з напрямів розвитку економіки, який може принести суттєві результати як для власників, так і для держави – інтеграційного розвитку України.

Питанням розвитку інтеграції, її особливостей, форм достатня увага була приділена практиками та вченими в наукових працях [40-48]. Вивчення літературних джерел дало можливість зробити узагальнення щодо сутності, видів інтеграції і навести їх у табл. 1.

Як зазначалося раніше, у літературних джерелах [40; 42; 43; 46-48] виділяють кілька видів інтеграції. Зупинимося більш детально на деяких із них. Розглянемо вертикальну, горизонтальну, прогресивну й регресивну інтеграції. Кожен з видів інтеграції має

Сутність інтеграції та її види

Поняття	Економічна сутність поняття
Інтеграція	Об'єднання сил та засобів держав, підприємств тощо для вирішення певної довгострокової задачі Під інтеграцією розуміють процес взаємного пристосування та об'єднання самостійних господарств у різних сферах діяльності
Інтеграція вертикальна	Освоєння фірмою виробництва товарів різного ступеня обробки. Інтеграція «вниз» – від виробництва складних систем та виробів до виробництва окремих його блоків чи компонентів. Інтеграція «вгору» – від виробництва компонентів до виробництва складних систем та виробів. Інтеграція вертикальна встановлює межі між виробничою системою компанії та ринком – ступінь контролю над процесом виробництва.
Інтеграція горизонтальна	Злиття компаній, які проводять одну й ту ж діяльність з метою посилення впливу чи підвищення прибутковості
Інтеграція «кругова»	Злиття компаній, які є учасниками одного ринку, але не конкурують між собою
Інтеграція прогресивна	Поняття маркетингу, яке полягає у спробах фірми отримати у володіння чи поставити під більш жорсткий контроль систему розподілу
Інтеграція регресивна	Поняття маркетингу, яке полягає у спробах фірми отримати у володіння чи поставити під більш жорсткий контроль своїх постачальників
Інтеграція фінансова	Процес гармонізації та уніфікації податкових систем, бюджетної класифікації, бюджетного процесу, державних витрат, системи контролю з боку центральних емісійних банків за діяльністю кредитних інститутів з метою більшої координації внутрішньої та зовнішньої економічної політики держав, які входять в регіональні угруповання

Джерело: складено на основі [40-48].

свої переваги й недоліки залежно від того, на якому рівні використовується і які задачі вирішує.

У науковій літературі [46] вертикальну інтеграцію розглядають як розвинену форму усунування виробництва, концентрації, кооперації та поділу праці.

Вертикальна інтеграція – об'єднання в єдиний технологічний процес усіх або основних ланок виробництва й обороту продукції [46, с. 180].

Вертикальна інтеграція може бути охарактеризована такими перевагами, які мають стратегічний характер:

- зниження витрат і цін для споживача шляхом усунення традиційної розгалуженої, витратної мережі розподілу;

- створення мережі пов'язаних зобов'язаннями дилерів, що представляють продукцію компанії кінцевому споживачу;

- нівелювання негативних наслідків цінової конкуренції з іншим виробниками для контрагентів корпорації за допомогою інтеграції у виробничий ланцюжок.

Вертикальна інтеграція здійснює контроль фірми над ресурсами, постачанням та реалізацією продукції, сприяє зниженню трансакційних витрат, акумулює додаткові інвестиції в галузь.

Як зазначалося раніше, вертикальна інтеграція має цілий ряд недоліків, до яких можна віднести:

- ускладнення, які можуть виникати у процесі збалансованості виробничих потужностей, що негативно впливатиме на ефективність виробництва;

- виникнення тенденції до підвищення собівартості продукції за рахунок невикористаних надлишкових виробничих потужностей окремих інтегрованих підрозділів;

- зниження внутрішньої гнучкості фірми, оскільки її діяльність зумовлена рамками глибини інтеграції;

- обмеження можливостей фірми при виборі постачальників, що часто зумовлює необхідність закупок за цінами, вищими від ринкових;

- зниження ступеня адаптації фірми до змін кон'юнктури ринку та інноваційних процесів;

- ізольованість компанії всередині галузі;

- підвищення ризику безальтернативності використання інвестицій.

Новою формою внутрішньогалузевого управління здебільшого для однотипних підприємств і виробництв є горизонтальна інтеграція, яка забезпечує поглиблення спеціалізації окремих ланок єдиного технологічного ланцюга або територіально інтегрованих процесів з метою підвищення якості продукції, зміцнення та стабілізації фінансово-економічного стану підприємства, підвищення ефективності виробництва [44]. Горизонтальна інтеграція об'єднує,

як правило, підприємства із загальним технологічним циклом, які випускають однорідну продукцію.

Основними формами горизонтальної інтеграції є такі:

– інтеграція Х-типу – це родове злиття чи об'єднання підприємств, що випускають товари-субститути і зумовлює об'єднання взаємодоповнюючих, схожих за масштабами збуту підприємств або напрямів діяльності;

– інтеграція Y-типу – об'єднання підприємств однієї галузі, що виробляють однакову продукцію або здійснюють одні і ті ж стадії виробництва. Інтеграція Y-типу ґрунтується на підсиленні позиції підприємства шляхом поглинання або контролю діяльності певних конкурентів з метою їх нейтралізації, доступу до збутової мережі або до певних сегментів споживчого ринку, досягнення критичної маси для отримання ефекту масштабу, одержання переваг за рахунок взаємодоповнюваності асортименту товарів;

– інтеграція К-типу – це приєднання підприємства або додаткового напрямку без зміни основного напрямку діяльності;

– інтеграція Н-типу – це конгломератне злиття або об'єднання підприємств різних галузей при відсутності спільності виробничого процесу: злиття підприємств однієї галузі з підприємствами іншої галузі, що не пов'язані між собою постачальниками, споживачами, конкурентами. В рамках конгломерату підприємства, що об'єднуються, не мають ні технологічної, ні цільової єдності з основною сферою діяльності підприємства-інтегратора. Профілююче виробництво у таких об'єднаннях приймає нечітко структуровані форми або зникає зовсім.

Як відмічають автори [45], конгломератне злиття може бути декількох видів, кожен з яких пов'язаний з досягненням певних цілей завдяки інтеграції:

1. Розширення продуктової лінії (product line extension mergers) з метою поєднання неконкуруючих продуктів, що мають подібні канали реалізації та/або процеси виробництва.

2. Розширення ринку (market extension mergers) для придбання додаткових каналів реалізації продукції.

3. Чисте конгломератне злиття, яке можливе навіть при відсутності спільності діяльності [45].

Прогресивна інтеграція – це об'єднання, ініціатором якого виступає фірма-постачальник, що прагне поставити під контроль своїх споживачів.

Регресивна інтеграція – це зворотний процес по відношенню до прогресивної інтеграції, коли фірма об'єднує своїх постачальни-

ків. Така форма інтеграції орієнтована переважно на зниження собівартості продукції, підвищення її конкурентоспроможності на міжнародних ринках, де основою конкуренції є лідерство по витратах, збільшення експорту продукції більшою мірою, ніж зростання обсягів продажу на внутрішньому ринку.

Як показує зарубіжний досвід, найбільш оптимальним підходом у процесі інтеграції є створення корпорацій, які являють собою інтегровані корпоративні об'єднання. У літературних джерелах [40; 42; 43; 46-48; 49] наводяться різні види корпорацій та їх особливості, які наведено у табл. 2.

Таблиця 2

Види корпорацій та їх особливості

Поняття	Економічна сутність поняття
1	2
Корпорація	Договірне об'єднання суб'єктів господарювання на основі інтеграції їх науково-технічних, виробничих та комерційних інтересів з делегуванням окремих повноважень для централізованого регулювання кожного учасника
	Група осіб, об'єднаних спільністю професійних чи станових інтересів
	Добровільна організація, як фізичних, так і юридичних осіб, пов'язаних законними обставинами з метою створення господарюючого підприємства
	Товариство, спілка
	Член біржі (США) – брокерська компанія, організована як корпорація, коли принаймні один з її керівників чи службовців є членом Нью-Йоркської фондової біржі
	Договірне об'єднання, створене на основі поєднання виробничих, наукових і комерційних інтересів підприємств, що об'єдналися з делегуванням окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників органам управління корпорації
Корпорація захисту інвесторів у цінні папери (США, 1970)	Некомерційна організація для страхування клієнтів у руках брокерських фірм – членів корпорації на випадок банкрутства останніх; членами корпорації повинні бути усі зареєстровані фондові брокери та дилери; компенсація не може перевищувати 50 тис. дол. (в т. ч. 100 тис. готівкою)
Корпорація міжнародна	Корпорація, як участь у міжнародній, виробничій та комерційній діяльності, що виробляє, продає, рекламує свої товари в різних країнах світу

1	2
Корпорація національна (США)	Корпорація, яка діє в штаті, де вона зареєстрована
Корпорація промислова (США)	Будь-яка корпорація на фондовому ринку, яка не може бути віднесена до комунальних, фінансових чи транспортних компаній
Корпорація публічна	Найбільш поширена організаційно-правова форма державного підприємства, яка утворюється урядовим рішенням у формі акціонерних товариств, де усі акції належать державі (саме державі, а не будь-якому органу державного управління). Керівники публічних корпорацій призначаються державою, але ні вони самі, ні решта персоналу не є державними службовцями. Публічні корпорації не входять в систему органів державного управління, вони лише погоджують з ними плани своєї діяльності й контролюються ними. У разі необхідності публічна корпорація може бути легко перетворена в змішане акціонерне товариство
Корпорація розвитку бізнесу	Агентство, яке фінансує ділові підприємства, зазвичай у якості членів об'єднує різні фінансові установи даної місцевості. Організується для надання фінансової підтримки промислових підприємств, які не можуть отримати допомогу з інших джерел через звичайні канали. Ризик у такому випадку розподіляється між усіма членами кооперації розвитку бізнесу, а ставка судного відсотка може відрізнитися від ставок членів кооперації
Корпорація товарного кредиту (США, 1933)	Державна установа, яка займається регулюванням сільськогосподарського виробництва цін через кредити та закупки, стимулювання експорту сільськогосподарської продукції, у т. ч. у порядку допомоги

Джерело: складено на основі [40; 42; 43; 46-48; 49].

У процесі формування корпоративного сектора в Україні не було створено конкурентоспроможної корпоративної структури, покликаної стати основою високоефективного інноваційного розвитку. Найважливішими чинниками відставання інноваційного розвитку корпоративного сектора від світових стандартів слід назвати відсутність комплексної державної корпоративної політики, недосконалість законодавчо-нормативної бази та недостатній розвиток системи корпоративного управління.

Слід зазначити, що дотепер у вітчизняних корпораціях не сформовано фундаменту вертикальної інтеграції, що є основою еко-

номіки міжгалузевих корпорацій. У структурі національного промислового сектора переважають розрізнені, відособлені підприємства з низьким рівнем міжгалузевої інтеграції.

Важливим напрямом державної корпоративної політики має стати завдання визначення місця, ролі вертикальної інтеграції та послідовне сприяння її поширенню.

Розвиток інтеграційних процесів у вітчизняному корпоративному секторі гальмується низкою інституційних чинників, основними з яких є:

- недосконала законодавчо-нормативна база;
- низький рівень розвитку фондового ринку;
- недостатня ефективність державної регуляторної політики;
- відсутність механізмів централізованого довгострокового фінансування;
- відсутність стандартів управління та їх низька ефективність всередині інтегрованих структур;
- недовіра у взаєминах між власниками, керівниками й працівниками;
- відсутність особистої відповідальності за ефективний розвиток корпорації;
- неоднорідність активів компаній, організацій, підприємств.

Формування інтегрованих корпоративних структур (ІКС) на основі інтенсифікації інтеграційних процесів може створити в Україні ефективний інноваційний механізм для розвитку корпоративного сектора. Цього можна досягти виваженою державною політикою на основі стратегічного планування економічної концентрації у таких формах, які відповідали б світовим стандартам.

Варто зазначити, що однією з причин, які заважають поширенню на теренах України вертикальної інтеграції, є асоціативне сприйняття вертикальної інтеграції як засобу досягнення монопольного становища на ринку, а не реорганізаційні зміни, які забезпечують високу ефективність виробництва. Виходячи з цього, вертикальна інтеграція, тобто консолідація взаємодії по виробничій лінії «постачальник – споживач», на пострадянському просторі здебільшого сприймаються як контроль над власністю з метою одержання ренти, при цьому не враховується необхідність диверсифікації бізнесу, капіталізація компанії, зниження витрат тощо.

Дослідження еволюції інтеграційних процесів у вітчизняній економіці постприватизаційного періоду показує, що нерозвиненість і проблеми українських інтегрованих корпоративних структур

зумовлені не стільки специфікою приватизації, скільки досить високим рівнем галузевої інтеграції, притаманним радянським господарським об'єднанням.

Розвиток інтеграційних процесів має лягти в основу формування інтеграційних об'єднань ринкового типу, що функціонують за принципами міжгалузевої інтеграції, злиття банківського та промислового капіталу. Проте, в процесі розбудови національної економіки напрацьований у ході радянських реформ досвід не тільки не було використано, а, навпаки, у процесі руйнації організаційних господарських структур було досягнуто найвищого рівня дезінтеграції, що межує із деіндустріалізацією. «Не руйнація, а трансформація цих форм інтеграції в ринкові структури могла дати реальний шанс появі холдингів, консорціумів, господарських об'єднань – сучасних корпорацій асоціативного типу» [48].

Як показує практичний досвід, інтегруючою фірмою виступає велике підприємство, що має багато постачальників, яких воно прагне об'єднати; підприємство, що має багато споживачів; банк або інший фінансовий інститут.

Організаційною формою, яка найбільш відповідає вимогам інтеграції, є корпорація. Основними моделями ІКС можуть стати: комерційна угода з мінімальним об'єднанням; пряма покупка, часто із зовнішнім фінансуванням; перехресне володіння акціями за допомогою обміну; злиття, у тому числі у формі фінансово-промислових груп (ФПГ); створення фінансового холдингу [44].

У науковій літературі ІКС розглядається як система взаємодіючих суб'єктів господарювання, як поєднання двох елементів – організаційно-правової форми та організаційної структури підприємства.

На думку О. Гуцалюка [42-43], інтегрованою корпоративною структурою може бути організаційно-правова форма об'єднання виробничого і банківського капіталів. Т. Пасечник [47] вважає, що інтегрована корпоративна структура — це сукупність економічних агентів (юридичних осіб, що здійснюють господарську діяльність), які характеризуються майновими і виробничими зв'язками. Як зазначається, головною метою створення ІКС є об'єднання матеріальних, нематеріальних активів і фінансових ресурсів її учасників для підвищення конкурентоспроможності й ефективності виробництва, створення раціональних технологічних і коопераційних зв'язків, збільшення капіталізації та експортного потенціалу компанії, модернізації та прискорення інноваційних процесів, залучення і ефективного використання інвестицій [48].

Організаційними формами корпоративної інтеграції виступають: консорціуми, картелі, синдикати, трести, концерни, союзи, асоціації, пули, франчайзи, холдинги, стратегічні альянси, компанії з дивізійною структурою, транснаціональні корпорації, контрактні групи та ін.

В останні десятиліття сформувалася низка принципово нових форм інтегрованих корпоративних структур. Одні з них пов'язані з розвитком внутрішнього підприємництва та децентралізацією компаній (кругові корпорації, горизонтальні корпорації), інші – з розвитком Інтернет-технологій (віртуальні виробничі ланцюги, проєктні товариства тощо) [41].

Найпоширенішою організаційно-правовою формою ІКС в Україні виступає холдинг завдяки його високій адаптивності до ризикованості вкладень. В Україні переважають промислові холдинги, роль материнської компанії в яких виконують компанії «закритого типу» (ЗАТ, ТОВ, офшорні компанії). Переважання холдингових систем пояснюється прагненням інтегрованих корпоративних структур обмежити доступ аутсайдерів до інформації про структуру власності, яка призводить до ускладнення корпоративного контролю всередині групи, зниження інвестиційної привабливості акцій підприємств. Така ситуація вимагає, в першу чергу, відповідного законодавчого унормування з метою уникнення негативних тенденцій, наслідків подібної інтеграції і відновлення довіри інвесторів до діяльності ІКС [45].

У країнах з розвинутою ринковою економікою ІКС мають сформовану структуру з чітко визначеними складовими та особливостями, до яких відносяться:

- концентрація виробництва, що включає в себе спеціалізацію, кооперування, комбінування та диференціацію виробництва;

- концентрація капіталу як основа об'єднання фінансового, виробничого та інтелектуального капіталів у фінансово-промисловий капітал для підвищення ефективності діяльності всіх учасників інтеграції, що є невід'ємною умовою створення інтегрованих корпоративних структур;

- синергетичний ефект, що проявляється у зростанні ефективності діяльності в результаті інтеграції, злиття окремих частин в єдину систему за рахунок так званого системного ефекту (емержентності) [48, с. 194-196].

Окремі дослідники складових структури інтегрованої корпорації визначають синергетичний ефект як закономірність економічної інтеграції [48, с. 194-196]. На основі такого підходу перспектива

отримання конкретних ефектів часто може виступати як ціль і бути основою інтеграції, а закономірністю в цьому випадку буде отримання конкретних форм виробництва внаслідок інтеграції. Досягнення синергетичного ефекту, отриманого в результаті консолідації капіталів у структурі ІКС, залежить як від складу системоутворювальних елементів, так і від способу їх об'єднання, організаційної цілісності, щільності зв'язків всередині структури. Чим більш різноманітні і комплексні взаємозв'язки, тим більша ефективність механізмів взаємодії між залученими в систему елементами, тим вище організаційний потенціал системи як цілісного утворення. Тому перспективним завданням для України є подальше більш глибоке детальне дослідження і застосування на практиці різноманітних форм ІКС.

Саме вертикальна структура власності, ефективність якої підтверджена світовим досвідом, сприяє підвищенню зацікавленості учасників ІКС у ефективності взаємодії усіх ланок організаційної структури, а також зниженню витрат на моніторинг і контроль за акціонерною власністю. Разом з тим, активне формування виробничих ланцюгів ІКС та їхня експансія у різні галузі спричиняє необхідність удосконалення механізмів контролю над ефективністю функціонування акціонерного капіталу.

Таким чином, ефективність функціонування інтегрованих корпоративних структур є основною складовою процесу формування стабільного та конкурентоспроможного корпоративного сектора України.

Висновки. Дослідження інтеграційних процесів, їх природи, економічного значення дало можливість узагальнити теоретичні визначення самої суті інтеграції та її видів, підкреслити, що в умовах сучасного розвитку економіки однією із форм розвитку інтеграції є створення інтегрованих корпоративних структур. Інтегровані корпоративні структури є ефективною формою консолідації інвестиційних ресурсів, наукомістких технологій і виробничого капіталу, тобто є найоптимальнішою організаційною формою реалізації інноваційного процесу.

Формування інтегрованих корпоративних структур в Україні може стати одним із інструментів протидії іноземним конкурентам, створення великих експортно-орієнтованих структур, які можуть вкладати інвестиції у підприємства суміжних галузей з метою гарантованого їх забезпечення сировиною, збуту продукції, наповнення внутрішнього ринку вітчизняною продукцією; консолідація фінансових ресурсів підприємств, стабілізації, соціального стану в

регіонах економічної присутності компаній з огляду на створення нових робочих місць збільшення бази оподаткування через завантаження наявних і розгортання нових виробництв їхньої капіталізації.

Варто зазначити, що важливим чинником стабілізації та зростання конкурентоспроможності національної економіки є удосконалення політики державного стимулювання діяльності корпорацій. Державна політика в корпоративному секторі має бути направлена на підтримку, становлення та діяльність інтегрованих корпоративних структур, що забезпечувало б насичення вітчизняного, а також світового товарного ринку, сприяння інтеграції виробничого та інтелектуального капіталу, розширення обсягу участі в міжнародному поділі праці й перетворення їх в повноцінні транснаціональні компанії.

Перспективи подальших досліджень у даному напрямі полягають у розробленні рекомендацій щодо вдосконалення політики державного стимулювання діяльності корпорацій.

Література

1. Алексеев І. В., Колісник М. К., Мороз А. С. Управління ресурсним забезпеченням промислово-фінансових груп: монографія. Львів: Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2007. 132 с.
2. Кизим М. О., Пилипенко А. А., Ялдин І. В. Управління створенням і розвитком видатної корпорації: монографія. Харків: ВД «ІНЖЕК», 2007. 208 с.
3. Пилипенко А. А. Стратегічна інтеграція підприємств: механізм управління та моделювання розвитку: монографія. Харків: ВД «ІНЖЕК», 2008. 408 с.
4. Попов О. Є. Теоретико-методологічні та концептуальні засади формування організаційно-економічного механізму корпоративного управління: монографія. Харків: ВД «ІНЖЕК», 2009. 390 с.
5. Римар М. В., Ватаманюк-Зелінська У. З. Інтеграційні процеси у підприємстві: монографія. Львів: РВВ НЛТУ України, 2013. 188 с.
6. Гуцалюк О. М. Економічне обґрунтування процесу утворення корпоративних інтеграційних об'єднань. *Науковий вісник Ужгородського університету. Сер.: Економіка*. 2016. Вип. 1(47). Т. 2. С. 330-334.
7. Гуцалюк О. М. Концептуальні засади забезпечення економічної безпеки корпоративних інтеграційних процесів. *Проблеми економіки*. 2016. № 3. С. 144-152.
8. Кривицька Н. Ю., Командровська В. Є., Андрущенко В. В. Інтеграційні процеси підприємств України: визначення, види та напрями. *Причорноморські економічні студії*. 2017. Вип. 24. С. 131-134.
9. Верхоглядова Н. І., Барінов Д. Ю. Підходи до визначення ефективності інтеграції будівельних підприємств. *Причорноморські економічні студії*. 2017. Вип. 13 (1). С. 78-83.
10. Іжевський П. Г. Бізнес-модель інтеграції підприємств АПК на основі мережевого підходу. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2017. Вип. 5 (1). С. 139-144.

11. Пивоваров М. Г., Хижняк О. С. Розширення інтеграції промисловості з інституцією малого і середнього підприємництва України. *Держава та регіони. Сер.: Економіка та підприємництво*. 2017. № 4-5. С. 84-89.

12. Братута О. Г. Теоретичний аналіз концепції об'єднань підприємств. *Приазовський економічний вісник*. 2018. Вип. 4(09). С. 30-35.

13. Луцишина Є. В. Стан інтеграційних процесів розвитку підприємств в економіці України. *Бізнес Інформ*. 2019. № 3. С. 247-254. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-3-247-254>.

14. Шацька З. Я. Інтеграційні форми підприємницьких структур в світовій економічній системі. *Ефективна економіка*. 2019. № 10. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.10.45> (дата звернення: 27.04.2023).

15. Овсак О. П., Палієнко Т. П., Назаренко О. П. Особливості формування та діяльності інтегрованих бізнес-структур в Україні. Проблеми системного підходу в економіці: зб. наук. праць. Київ: Нац. авіаційний ун-т, 2019. С. 66-70. DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2019-4-39>.

16. Яременко Л. М., Макачук І. М., Перчук О. В., Авдальян К. В. Об'єднання підприємств та їх вплив на систему обліку і звітності. *Агросвіт*. 2021. № 16. С. 52-61. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2021.16.52>.

17. Власенко Т., Пилипенко А. Формування механізму управління корпоративною соціальною відповідальністю інтегрованих об'єднань підприємств та кластерно-мережних структур. *Modeling the Development of the Economic Systems*. 2022. No. 3. P. 150-157. DOI: <https://doi.org/10.31891/mdes/2022-5-21>.

18. Соколенко С. І. Кластери в глобальній економіці: монографія. Київ: Логос, 2004. 848 с.

19. Мельникова М. В. Розвиток методів ефективного управління організаційним потенціалом виробничо-господарських комплексів. *Ефективна економіка*. 2010. № 7. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=265>. (дата звернення: 21.07.2023).

20. Кизим М. О. Промислова політика та кластеризація економіки України: монографія. Харків: Інжек, 2011. 304 с.

21. Фінагіна О. В., Бойко А. І., Плаксюк О. О. Теоретичні засади кластерної економіки: питання балансування та гармонізації економічних інтересів. *Трансформаційні перетворення економічних систем: виклики сучасності*: монографія / за заг. ред. Н. В. Прямухіної. Київ: Кондор-Видавництво, 2017. С. 201-213.

22. Васильківський Д. М., Войнаренко М. П., Нижник В. М. Кластерна політика як чинник підвищення ефективності функціонування соціально-економічних систем. *Вісник економічної науки України*. 2017. № 1. С. 25-30.

23. Voynarenko M. P. Clusters in the institutional economics: monograph. Schweinfurt, Germany: Time Realities Scientific Group UG (Haftungsbeschränkt), 2018. 276 p.

24. Шевцова Г. З., Швець Н. В. Кластеризація хімічної промисловості: європейський досвід та уроки для України. *Вісник економічної науки України*. 2017. № 2(33). С. 103-109.

25. Федоренко В. Г., Гойко А. Ф., Джабейло В. Б. Кластери – системний інструмент підвищення конкурентоспроможності економіки. *Економіка і держава*. 2017. № 9. С. 6-9.

26. Маслак О. О. Системи кластеризації національної економіки: формування розвитку та державне управління: монографія. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2018. 317 с.

27. Панкова Л. І., Потапенко Т. П. Формування кластерних моделей національних економік на засадах стимулювання регіонального розвитку. *Економіка і організація управління*. 2018. № 2(30). С. 47-56.
28. Солоха Д., Белякова О. Інноваційні засади формування кластерної моделі регіонального розвитку національної економіки України. *Соціально-економічний розвиток регіонів в контексті міжнародної інтеграції*. 2018. № 31(20). Т. 1. С. 11-15.
29. Грудницька С. М., Нестиренко Л. А. Правові основи кластерної самоорганізації і саморегулювання енергопростору. *Форум Права*. 2018. № 53(5). С. 13-27. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.2527932>.
30. Теорія і практика кластеризації економіки: монографія / за наук. та заг. ред. М. П. Войнаренка, В. І. Дубницького. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2019. 336 с.
31. Самійленко Г. М. Кластерні структури регіонів України: теоретичні аспекти, проблеми та перспективи практичного впровадження. *Проблеми та перспективи економіки та управління*. 2019. № 1. С. 155-165. DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2019-1\(17\)-155-165](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2019-1(17)-155-165).
32. Парсяк В. Н., Жукова Е. Ю. Економіко-правові обриси кластера суднобудівних підприємств Миколаївщини. *Причорноморські економічні студії*. 2020. Вип. 52. Ч. 2. С. 73-80.
33. Самборський О. В., Гласов П. В. Сучасна кластерна політика України: проблеми та перспективи. *Агросвіт*. 2021. № 11. С. 57-64. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2021.11.57>.
34. Амоша О. І., Трушкіна Н. В., Шипоша В. А. Механізм формування та управління розвитком бізнес-інтегрованих структур у східних регіонах України. *Економічний вісник Донбасу*. 2021. № 3(65). С. 4-23. DOI: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2021-3\(65\)-4-23](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2021-3(65)-4-23).
35. Liashenko V., Ivanov S., Trushkina N. A Conceptual Approach to Forming a Transport and Logistics Cluster as a Component of the Region's Innovative Infrastructure (on the Example of Prydniprovsky Economic Region of Ukraine). *Virtual Economics*. 2021. Vol. 4. No. 1. P. 19-53. DOI: [https://doi.org/10.34021/ve.2021.04.01\(2\)](https://doi.org/10.34021/ve.2021.04.01(2)).
36. Liashenko V., Trushkina N. Cluster Component of Sustainable Regional Development: Romanian Practice and Ukrainian Realities. *Economic Herald of the Donbas*. 2021. № 4(66). P. 11-18. DOI: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2021-4\(66\)-11-18](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2021-4(66)-11-18).
37. Хаустова В. С., Трушкіна Н. В. Теоретичні підходи до визначення поняття «мережева структура». *Бізнес Інформ*. 2022. № 8. С. 12-19. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2022-8-12-19>.
38. Лазаренко Д. О., Трушкіна Н. В., Уткін В. П. Реалізація кластерної політики у рамках стратегії просторового розвитку територій України. *Управління економікою: теорія та практика. Чумаченківські читання*: зб. наук. праць / НАН України, Ін-т економіки пром-сті; редкол.: О.О. Хандій (голов. ред.), В.І. Ляшенко (відп. ред.), В.Є. Куриляк та ін. Київ, 2021. С. 86-105. DOI: <https://doi.org/10.37405/2221-1187.2021.86-105>.
39. Ляшенко В. І., Осадча Н. В., Трушкіна Н. В. Можливі організаційно-правові форми транспортно-логістичного кластеру в Причорноморському економічному районі. *Причорноморські економічні студії*. 2021. Вип. 67. С. 60-70. DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.67-10>.
40. Вільямсон О. Економічні інститути капіталізму. Київ: Вид-во «Артек», 2001. 472 с.

41. Гарафонова О. Тенденції розвитку вітчизняних інтегрованих корпоративних структур. *Вісник ТАНГ*. 2005. № 2. С. 42-48.
42. Гуцалюк О. М. Теоретико-методологічне забезпечення формування механізму управління корпоративними інтеграційними процесами. *Вісник економічної науки України*. 2017. № 2(33). С. 28-33.
43. Гуцалюк О. М. Постанова задачі оцінювання безпеки інтеграційного розвитку великомасштабних економіко-виробничих систем. *Бізнес Інформ*. 2016. № 9. С. 142-149.
44. Длігач А. О. Методологічні засади управління бізнесом. *Стратегічне управління бізнесом*: монографія. Київ: ТОВ «Задруга», 2014. С. 43-63.
45. Кузьмін О. Є., Шуляр Р. В. Економічні проблеми злиття підприємств. *Економіка України*. 2003. № 12. С. 26-33.
46. Назарова Г. В. Організаційні структури управління корпораціями: монографія. Харків: Вид-во ХДЕУ, 2004. 408 с.
47. Пасечник Т. О. Перспективи розвитку інтегрованих корпоративних структур. *Фінанси України*. 2002. № 12. С. 123-131.
48. Пономаренко В. С., Горбатов В. М. Корпорації та інтегровані структури: проблеми науки та практики: монографія. Харків: ВД «ІНЖЕК», 2007. 200 с.
49. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV (із змін.). URL: <https://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 11.05.2023).

References

1. Alekseev, I. V., Kolisnyk, M. K., Moroz, A. S. (2007). Upravlinnia resursnym zabezpechenniam promyslovo-finansovykh hrup [Management of resource provision of industrial and financial groups]. Lviv, Publishing House of the National University "Lviv Polytechnic". 132 p. [in Ukrainian].
2. Kyzym, M. O., Pylypenko, A. A., Yaldin, I. V. (2007). Upravlinnia stvoreniam i rozvytkom vydatnoi korporatsii [Management of the creation and development of an outstanding corporation]. Kharkiv, Inzhhek. 208 p. [in Ukrainian].
3. Pylypenko, A. A. (2007). Stratehichna intehtratsiia pidpriemstv: mekhanizm upravlinnia ta modelivannia rozvytku [Strategic integration of enterprises: management mechanism and development modeling]. Kharkiv, PH "Inzhhek". 380 p. [in Ukrainian].
4. Popov, O. Ye. (2009). Teoretyko-metodolohichni ta kontseptual'ni zasady formuvannia orhanizatsijno-ekonomichnoho mekhanizmu korporatyvnoho upravlinnia [Theoretical, methodological and conceptual foundations of the formation of the organizational and economic mechanism of corporate management]. Kharkiv, VD «INZhEK». 390 p. [in Ukrainian].
5. Rymar, M. V., Vatamaniuk-Zelinska, U. Z. (2013). Intehtratsiini protsesy u pidpriemnytstvi [Integration processes in entrepreneurship]. Lviv, RVV NLTU of Ukraine. 188 p. [in Ukrainian].
6. Hutsaliuk, O. M. (2016). Ekonomichne obruntuvannia protsesu utvorennia korporatyvnykh intehtratsiinykh obiednan [Economic justification of the process of formation of corporate integration associations]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya: Ekonomika – Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Economy*, Issue 1(47), Vol. 2, pp. 330-334 [in Ukrainian].
7. Hutsaliuk, O. M. (2016). Kontseptualni zasady zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky korporatyvnykh intehtratsiinykh protsesiv [Conceptual principles of ensuring

economic security of corporate integration processes]. *Problemy ekonomiky – Problems of the economy*, 3, pp. 144-152 [in Ukrainian].

8. Kryvytska, N. Yu., Komandrovska, V. Ye., Andrushchenko, V. V. (2017). Intehratsiini protsesy pidpriemstv Ukrainy: vyznachennia, vydy ta napriamy [Integration processes of enterprises of Ukraine: definition, types and directions]. *Prychornomorski ekonomichni studii – Black Sea Economic Studies*, Issue 24, pp. 131-134 [in Ukrainian].

9. Verkhohliadova, N. I., Barinov, D. Yu. (2017). Pidkhody do vyznachennia efektyvnosti intehratsii budivelnykh pidpriemstv [Approaches to determining the efficiency of integration of construction enterprises]. *Prychornomorski ekonomichni studii – Black Sea Economic Studies*, Issue 13 (1), pp. 78-83 [in Ukrainian].

10. Izhevskiy, P. H. Biznes-model intehratsii pidpriemstv APK na osnovi merezhevoho pidkhodu [Business model of integration of agro-industrial complex enterprises based on a network approach]. *Ekonomichnyi visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii – Economic Bulletin of the Zaporizhzhya State Engineering Academy*, Issue 5 (1), pp. 139-144 [in Ukrainian].

11. Pyvovarov, M. H., Khyzhniak, O. S. (2017). Rozshyrennia intehratsii promyslovosti z instytutsiieiu maloho i serednoho pidpriemnytstva Ukrainy [Expanding the integration of industry with the institution of small and medium-sized enterprises of Ukraine]. *Derzhava ta rehiony. Ser.: Ekonomika ta pidpriemnytstvo – State and regions. Ser.: Economy and entrepreneurship*, 4-5, pp. 84-89 [in Ukrainian].

12. Bratuta, O. H. (2018). Teoretychnyi analiz kontseptsii obiednan pidpriemstv [Theoretical analysis of the concept of business associations]. *Pryazovsky ekonomichnyi visnyk – Pryazovsky Economic Bulletin*, Issue 4(09), pp. 30-35 [in Ukrainian].

13. Lutsyshyna, Ye. V. (2019). Stan intehratsiinykh protsesiv rozvytku pidpriemstv v ekonomitsi Ukrainy [The state of integration processes of enterprise development in the economy of Ukraine]. *Biznes Inform – Business Inform*, 3, pp. 247-254. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-3-247-254> [in Ukrainian].

14. Shatska, Z. Ya. (2019). Intehratsiini formy pidpriemnyttskykh struktur v svitovii ekonomichnii systemi [Integration forms of business structures in the world economic system]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, 10. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.10.45> [in Ukrainian].

15. Ovsak, O. P., Paliienko, T. P., Nazarenko, O. P. (2019). Osoblyvosti formuvannia ta diialnosti intehrovanykh biznes-struktur v Ukraini [Peculiarities of the formation and operation of integrated business structures in Ukraine]. *Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi – Problems of the systemic approach in economics*, pp. 66-70. DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2019-4-39> [in Ukrainian].

16. Yaremenko, L. M., Makarchuk, I. M., Perchuk, O. V., Avdalian, K. V. (2021). Obiednannia pidpriemstv ta yikh vplyv na systemu obliku i zvitnosti [Mergers of enterprises and their impact on the accounting and reporting system]. *Ahrosvit – Agroworld*, 16, pp. 52-61. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2021.16.52> [in Ukrainian].

17. Vlasenko, T., Pylypenko, A. (2022). Formuvannia mekhanizmu upravlinnia korporatyvnoiu sotsialnoiu vidpovidalnistiu intehrovanykh obiednan pidpriemstv ta klasterno-merezhykh struktur [Formation of a mechanism for managing corporate social responsibility of integrated associations of enterprises and cluster-network structures]. *Modeling the Development of the Economic Systems*, No. 3, pp. 150-157. DOI: <https://doi.org/10.31891/mdes/2022-5-21> [in Ukrainian].

18. Sokolenko, S. I. (2004). Klasteri v hlobalnii ekonomitsi [Clusters in the global economy]. Kyiv, Lohos. 848 p. [in Ukrainian].

19. Melnykova, M. V. (2010). Rozvytok metodiv efektyvnoho upravlinnia orhanizatsiinym potentsialom vyrobnycho-hospodarskykh kompleksiv [Development of methods of effective management of organizational potential of industrial and economic complexes]. *Efektyvna ekonomika – Efficient economy*, 7. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=265> [in Ukrainian].

20. Kyzym, O. M. (2011). Promyslova polityka ta klasterizatsiia ekonomiky Ukrainy [Industrial policy and clustering of Ukraine's economy]. Kharkiv, Inzhek [in Ukrainian].

21. Finahina, O. V., Boiko, A. I., Plaksiuk, O. O. (2017). Teoretychni zasady klasternoi ekonomiky: pytannia balansuvannia ta harmonizatsii ekonomichnykh interesiv [Theoretical principles of cluster economy: issues of balancing and harmonization of economic interests]. *Transformatsiini peretvorennia ekonomichnykh system: vyklyky suchasnosti* [Transformational transformations of economic systems: challenges of the present]. (pp. 201-213). Kyiv, Condor Publishing House [in Ukrainian].

220. Vasylykivskiy, D. M., Voinarenko, M. P., Nyzhnyk, V. M. (2017). Klasterna polityka yak chynnyk pidvyshchennia efektyvnosti funktsionuvannia sotsialno-ekonomichnykh system [Cluster Policy as a Factor in Increasing the Efficiency of Social and Economic Systems]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 1, pp. 25-30 [in Ukrainian].

23. Voynarenko, M. P. (2018). Clusters in the institutional economics: monograph. Schweinfurt, Germany: Time Realities Scientific Group UG (Haftungsbeschränkt). 276 p.

24. Shevtsova, H. Z., Shvets, N. V. (2017). Klasteryzatsiia khimichnoi promyslovosti: yevropeyskyi dosvid ta uroky dlia Ukrainy [Clustering of the chemical industry: European experience and lessons for Ukraine]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 2(33), pp. 103-109 [in Ukrainian].

25. Fedorenko, V. H., Hoiko, A. F., Dzhabeilo, V. B. (2017). Klasteri – systemnyi instrument pidvyshchennia konkurentospromozhnosti ekonomiky [Clusters – a systemic tool to increase the competitiveness of the economy]. *Ekonomika i derzhava – Economy and state*, 9, pp. 6-9 [in Ukrainian].

26. Maslak, O. O. (2018). Systemy klasteryzatsii natsionalnoi ekonomiky: formuvannia rozvytok ta derzhavne upravlinnia [Systems of clustering of national economy: formation of development and public administration]. Lviv, Lviv Polytechnic Publishing House [in Ukrainian].

27. Pankova, L. I., Potapenko, T. P. (2018). Formuvannia klasternykh modelei natsionalnykh ekonomik na zasadakh stymuliuвання rehionalnoho rozvytku [Formation of cluster models of national economies on the basis of stimulating regional development]. *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia – Economics and organization of management*, 2(30), pp. 47-56 [in Ukrainian].

28. Solokha, D., Bieliakova, O. (2018). Innovatsiini zasady formuvannia klasternoi modeli rehionalnoho rozvytku natsionalnoi ekonomiky Ukrainy [Innovative bases of formation of cluster model of regional development of national economy of Ukraine]. *Sotsialno-ekonomichnyi rozvytok rehioniv v konteksti mizhnarodnoi intehtratsii – Socio-economic development of regions in the context of international integration*, 31(20), Vol. 1, pp. 11-15 [in Ukrainian].

29. Hrudnytska, S. M., Nestyrenko, L. A. (2018). Pravovi osnovy klasternoi samoorhanizatsii i samorehuliuвання enerhoprostoru [Legal bases of cluster self-organization and self-regulation of energy space]. *Forum Prava – Forum Law*, 53(5), pp. 13-27 [in Ukrainian]. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.2527932> [in Ukrainian].

30. Voinarenko, M. P., Dubnytskyi, V. I. (Eds.). (2019). Teoriia i praktyka klasteryzatsii ekonomiky [Theory and practice of clustering of the economy]. Kamianets-Podilskyi, Aksioma. 336 p. [in Ukrainian].
31. Samiilenko, H. M. (2019). Klasterni struktury rehioniv Ukrainy: teoretychni aspekty, problemy ta perspektyvy praktychnoho vprovadzhenia [Cluster structures of regions of Ukraine: theoretical aspects, problems and prospects of practical implementation]. *Problemy ta perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, 1, pp. 155-165. DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2019-1\(17\)-155-165](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2019-1(17)-155-165) [in Ukrainian].
32. Parsiak, V. N., Zhukova, E. Yu. (2020). Ekonomiko-pravovi obrisy klastera sudnobudivnykh pidpriemstv Mykolaivshchyny [Economic and legal outlines of the cluster of shipbuilding enterprises of Mykolayiv region]. *Prychornomorski ekonomichni studii – Black Sea Economic Studies*, Issue 52, Part 2, pp. 73-80 [in Ukrainian].
33. Samborskyi, O. V., Hlasov, P. V. (2021). Suchasna klasterna polityka Ukrainy: problemy ta perspektyvy [Modern cluster policy of Ukraine: problems and prospects]. *Agrosvit*, 11, pp. 57-64. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2021.11.57> [in Ukrainian].
34. Amosha, O. I., Trushkina, N. V., Shyposha, V. A. (2021). Mekhanizm formuvannia ta upravlinnia rozvytkom biznes-intehrovanykh struktur u skhidnykh rehionakh Ukrainy [The mechanism of formation and management of the development of business integrated structures in the eastern regions of Ukraine]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu – Economic Herald of the Donbas*, 3(65), pp. 4-23. DOI: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2021-3\(65\)-4-23](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2021-3(65)-4-23) [in Ukrainian].
35. Liashenko, V., Ivanov, S., Trushkina, N. (2021). A Conceptual Approach to Forming a Transport and Logistics Cluster as a Component of the Region's Innovative Infrastructure (on the Example of Prydniprovsky Economic Region of Ukraine). *Virtual Economics*, Vol. 4, No. 1, pp. 19-53. DOI: [https://doi.org/10.34021/ve.2021.04.01\(2\)](https://doi.org/10.34021/ve.2021.04.01(2)).
36. Liashenko, V., Trushkina, N. (2021). Cluster Component of Sustainable Regional Development: Romanian Practice and Ukrainian Realities. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu – Economic Herald of the Donbas*, 4 (66), pp. 11-18. DOI: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2021-4\(66\)-11-18](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2021-4(66)-11-18).
37. Khaustova, V. Ye., Trushkina, N. V. (2022). Teoretychni pidkhody do vyznachennia poniattia «merezheva struktura» [Theoretical approaches to defining the concept of "network structure"]. *Biznes Inform – Business Inform*, 8, pp. 12-19. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2022-8-12-19> [in Ukrainian].
38. Lazarenko, D. O., Trushkina, N. V., Utkin, V. P. (2021). Realizatsiia klasternoi polityky u ramkakh stratehii prostorovoho rozvytku terytorii Ukrainy [Implementation of cluster policy within the framework of the spatial development strategy of the territories of Ukraine]. *Upravlinnia ekonomikoiu: teoriia ta praktyka. Chumachenkivski chytannia – Management of Economy: Theory and Practice. Chumachenko's Annals*, pp. 86-105. DOI: <https://doi.org/10.37405/2221-1187.2021.86-105> [in Ukrainian].
39. Liashenko, V. I., Osadcha, N. V., Trushkina, N. V. (2021). Mozhlyvi orhaniazatsiino-pravovi formy transportno-lohistychnoho klasteru v Prychornomorskomu ekonomichnomu raioni [Possible organizational and legal forms of transport and logistics cluster in the Black Sea economic region]. *Prychornomorski ekonomichni studii – Black Sea Economic Studies*, Issue 67, pp. 60-70. DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.67-10> [in Ukrainian].
40. Williamson, O. (2001). Ekonomichni instytuty kapitalizmu [Economic institutions of capitalism]. Kyiv, "Artek" Publishing House. 472 p. [in Ukrainian].

41. Harafonova, O. (2005). Tendentsii rozvytku vitchyzniansnykh intehrovanykh korporatyvnykh struktur [Development trends of domestic integrated corporate structures]. *Visnyk TANH – TANG Herald*, 2, pp. 42-48 [in Ukrainian].
42. Hutsaliuk, O. M. (2017). Teoretyko-metodolohichne zabezpechennia formuvannia mekhanizmu upravlinnia korporatyvnymy intehratsiinymy protsesamy [Theoretical and methodological support for the formation of a mechanism for managing corporate integration processes]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 2 (33), pp. 28-33 [in Ukrainian].
43. Hutsaliuk, O. M. (2016). Postanova zadachi otsiniuvannia bezpeky intehratsiinoho rozvytku velykomasshtabnykh ekonomiko-vyrobnychykh system [Statement of the task of assessing the safety of integrated development of large-scale economic and production systems]. *Biznes Inform – Business Inform*, 9, pp. 142-149 [in Ukrainian].
44. Dlihach, A. O. (2014). Metodolohichni zasady upravlinnia biznesom [Methodological principles of business management]. *Stratehichne upravlinnia biznesom [Strategic business management]*. (pp. 43-63). Kyiv, «Zadruha» [in Ukrainian].
45. Kuzmin, O. Ye., Shuliar, R. V. (2003). Ekonomichni problemy zlyttia pidpriemstv [Economic problems of merging enterprises]. *Ekon. Ukr.*, 12, pp. 26-33 [in Ukrainian].
46. Nazarova, H. V. (2004). Orhanizatsiini struktury upravlinnia korporatsiiamy [Organizational structures of corporation management]. Kharkiv, KhDEU Publishing House. 408 p. [in Ukrainian].
47. Pasechnyk, T. O. (2002). Perspektyvy rozvytku intehrovanykh korporatyvnykh struktur [Prospects for the development of integrated corporate structures]. *Finansy Ukrainy – Finances of Ukraine*, 12, pp. 123-131 [in Ukrainian].
48. Ponomarenko, V. S., Horbatov, V. M. (2007). Korporatsii ta intehrovani struktury: problemy nauky ta praktyky [Corporations and integrated structures: problems of science and practice]. Xarkiv, INZhEK. 200 p. [in Ukrainian].
49. Hospodarskyi kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 r. № 436-IV (iz zminamy) [Economic Code of Ukraine dated January 16, 2003 No. 436-IV (as amended)]. Retrieved from <https://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> [in Ukrainian].

Надійшла до редакції 30.08.2023 р.